

Günümüzde Eğretileme Anlayışı

Ömer Lütfi İspirli¹

Özet

Eğretileme, hakkında en çok kuram ileri sürülen söz sanatlarından bir tanesidir. Bu da ister istemez eğretilemenin dil sistemi içerisinde ne derecede büyük bir öneme sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Aristoteles tarafından temellendirilip günümüze kadar gelen eğretileme konusunda bugüne kadar bir çok kuram ortaya atılmıştır. Bunun sonucunda da eğretilemenin ortaya çıkışı, varlığı, işlevi dilbilimciler ve felsefeciler için önemli bir araştırma alanı olmuştur. Bu çalışmada günümüzde önemli sayılabilecek kuramlar çerçevesinde eğretileme anlayışı, gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan belli başlı temel terimler doğrultusunda ele alınarak örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğretileme, Eğretileme kuramları, Etkileşim kuramı, Değiştirim kuramı, Kavramsal eğretileme kuramı

The Present-Day Concept of Metaphor

Abstract

Metaphor is one of the figures of speech about which many theorems have been proposed. Naturally, this clearly shows how important it is in the language system. Metaphor, formalized by Aristotle, has reached the present day being a field about which a lot of theorems have been developed. As a result, the emergence of metaphor, its existence, and its function have been important areas of research for linguists and philosophers. In this study, the concept of metaphor has been dealt with within the frame of some theorems that could be considered important today and explained with examples in line with some basic terms emerged during its development process.

Key Words: Metaphor, Metaphor theories, Interaction theory, Substitution theory, Theory of conceptual metaphor

GİRİŞ

Sözbilim terimleri içerisinde önemli bir dilsel figür olan eğretileme, insanoğlunun dili konuşmaya başladığı günden beri var olduğu kabul edilen bir

---

¹ Okt., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, omer.ispirli@gop.edu.tr

olgudur. Yaklaşık iki bin üç yüz yıl önce Aristoteles (i.ö. 394-322) tarafından tanımı yapılarak günümüze kadar gelmiş, gerek sözbilim alanında gerekse günümüzde dilin kullanıldığı bütün bilim dalları içerisinde karşılaşılan yaygın bir bilişsel-dilsel görüngüdür.

Aristoteles'in *Poetik* adlı eserindeki kuramsal açıklaması ile eğretilme kavramının tarihi başlar. Eğretilme kavramı Aristoteles döneminde çok dar anlamda kullanılmış, dilde *sapma* olarak adlandırılan *mecaz* antik çağda edebiyatta her türlü imgesel ifadeler için kullanılmıştır (Braak, 1990: 42). Aristoteles her şeyin kendine özgü bir adı olduğu düşüncesinden yola çıkarak eğretilmeyi "Bir şeye başka bir şeye ait bir adın verilmesi, cinsten türe, türden cinse, türden türe, veya örneksime temelinde gerçekleşen anlam aktarması" olarak tanımlar (Aristoteles, 2008: 67). Bunu da; cinsin anlamının türe verilmesi, türün anlamının cinse verilmesi, veya bir türün anlamının bir başka türe verilmesi veya benzetme kuralına göre yapılması şeklinde açıklamıştır (Aristoteles, 2008: 67). Eserlerinde yalnızca benzerlik ilişkisine bağlı tüm mecazlar için değil, benzerlik ilişkisi dışında kalan anlam değişmelerini ve aktarmalarını da "eğretilme" kavramı adı altında vermiştir. Eğretilmelerin benzerlik temelleri üzerine kurulu dolaylı karşılaştırmalar olduğuna ve öncelikli kullanım amacının güzel ve süslü etkili söz olduğunu ifade etmiştir.

Eğretilmenin günümüzde tam bir tanımını yapmak oldukça zordur. Aristoteles'ten günümüze kadar eğretilmenin birçok farklı tanımı yapılmış, bunun da sebebi eğretilmenin bu süreç içerisinde farklı şekillerde algılanması ve özellikle de hakkında çok fazla kuram geliştirilerek farklı yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Eğretilme dilsel ifadelerdeki teknik bir özellik olup, açıkça tanımlanabilir anlambilimsel bir olgu ya da değişik zihinsel olaylarla birlikte bağlantılı karmaşık bir süreçtir. 18. yüzyıla kadar dilsel bir biçim olan eğretilme sözbilim alanındaki dil araştırmalarında önemli bir yerde olup 20. yüzyıldan itibaren bilişsel dilbilim çalışmalarında, düşünce ve dil ilişkisi içerisinde ele alınarak birçok disiplinin de ilgi odağı haline gelmiştir. Eğretilmenin tanımı her bir disiplinin düşünce ve dil arasındaki ilgisine göre değişkenlik gösterebilir. Çünkü her bir disiplin eğretilme sürecine yönelik eğilimleri yönünde birbirlerinden ayrı bir gelişme içerisinde bulunmakta ve eğretilmeyi kendi bakış açılarından tanımlamaya çalışmaktadırlar.

Bilişsel dilbilim 1970’li yıllarda dilbiliminin gelişen bir koludur. Deneysel bir bilim olarak dil kullanımına yönelerek katı kuralcılığı reddeder (Verboven, 2003: 17). “Bilişsel” sözcüğünden de anlaşılacağı gibi dil araştırmalarında insandaki düşünce sürecini araştırır. İnsandaki düşünce yapısını dilsel görüngüler ile ilişkilendirir. Bilişsel paradigmlar çerçevesinde dil, insanın özel bilişsel yeteneğinin bir ifadesi olarak incelenir. Eğretilmeli ifadelerin analizi bilişsel dilbilim çalışmalarının ana hedeflerinden biridir (Schwarz, 2008: 66). Bilişsel dilbilimcilere göre ise eğretilme “kavramsal bir ifadeyi başka kavramsal bir ifade ile anlatmak” olarak tanımlanmıştır (Kövecses, 2002: 4). Eğretilme, dilsel bir işlem olduğu gibi aynı şekilde zihinsel bir işlemdir. Bir kavramı diğer bir kavram ile açıklamak istediğimizde bunu zihnimizde canlandırıp, tecrübe ve bilgimiz ölçüsünde kıyaslarız (örn: vakit nakittir). Düşünmek de eğretilmeli bir durumdur çünkü farklı bağlamlar arasında meydana gelen bir “işlem”dir ve bu yüzden de dilin dışında düşünülemez (Roggenbuck, 2005: 71). Bilişsel dilbilimde istisnai durumu ile birlikte eğretilmelere (geleneksel anlayış doğrultusunda) sadece üslup aracı ve dilsel bir özellik olarak değil, tam aksine bizlerin zihinsel, duygusal ve yaşantı dünyamızdaki kavranması ve betimlemesi zor kavramları anlaşılır hâle getiren ve tespit eden; karmaşık soyut durumları (kısmen bastırılmış zihinsel imgeler) tanımlayan dilimizdeki ifadelerin değişik şekilleri olarak bakılmaktadır (Schwarz, 2008: 66).

Eğretilmeler günümüze kadar ileri sürülen kuramlar sayesinde hem dilsel hem de bilişsel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilişsel açıdan eğretilme bilişsel-dilsel bütünlükteki unsurların (genellikle somut “kaynak alan”dan) diğer bilişsel-dilsel bütünlükteki (genellikle soyut bir “hedef alan”a) alana yansıtılması; dilsel açıdan ise sözcüklerde “asıl” ,”sözcük” anlamını değil de, “değişmece”, “aktarılmış”, “eğretilmeli” (soyut olan), bir anlam taşırlar (Kohl, 2007: 19). Bilişsel dilbilimdeki gelişmelere paralel olarak da eğretilme anlayışı değişmiştir. Artık eğretilme 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilişsel bir görünüm kazanmıştır.

1- GÜNÜMÜZDE EĞRETİLEME KURAMLARI

Eğretilme kuramlarındaki amaç eğretilmenin işlevinin ortaya konulmasıdır. Söz sanatları içerisinde hakkında en çok kuram ileri sürülen eğretilme 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra aşırı ilgi alanı olmuş, 1980 yılına kadar iki kuram; *değiştirim* ve *etkileşim* başlığı altında genelleşmiştir. Eğretilme kuramları kendi aralarında ilke olarak daha çok *değiştirim* veya

benzetme kuramına ya da *etkileşim* kuramına yönelik olup olmadığı şekliyle ayrılabilir (Eckard, 2005: 1). Bu durumda eğretilmeyi hem de dilbilgisel hem de bilişsel bir figür olarak birlikte düşünmek durumundayız.

20. yüzyılın ortalarına kadar eğretilme konusundaki anlayışı Kövecses (2002:VII) şu şekilde özetler;

1- Eğretilme sözcüklere özgü bir özelliktir ve bundan dolayı dilbilimsel bir görüngüdür.

2- Eğretilme sanatsal ve retorik amaçlar için kullanılır.

3- Eğretilme karşılaştırılan iki şey (entite) arasındaki benzerliğe dayanır.

4- Eğretilme sözcüklerin isteğe bağlı ve tasarlanmış kullanımınıdır ve bu yüzden özel bir yeteneğe gerek duyulur.

5- Eğretilme onsuz da yapabileceğimiz bir dilsel biçimdir. Bundan dolayı iletişimde ve gündelik düşünme ve akıl yürütmenin ayrılmaz bir unsuru değildir.

1970'li yıllarda bilişsel dilbilimin gelişmesi ve bunun sonucu olarak George Lakoff ve Mark Johnson'un ortaya koydukları yeni eğretilme anlayışı bundan önceki anlayışı değiştirir. Buna göre yeni eğretilme anlayışı şu şekilde biçimlenir;

1-Eğretilme sözcüklerin değil kavramların özelliğidir.

2-Eğretilmenin işlevi sadece sanatsal ve estetik amaçlar değil, belirli kavramları daha iyi anlamaktır.

3-Eğretilme çoğu kez benzerliğe dayanmaz.

4- Eğretilme özel bir yeteneği olmayan sıradan insanlar tarafından gündelik yaşamda fazla bir zihinsel çaba gerektirmeden kullanılır.

5- Hoş dilbilimsel bir süs olmakla birlikte lüzumsuz olmaktan çok uzak olan eğretilme, insan düşünce ve mantığının kaçınılmaz bir işlemidir (Kövecses, 2002: VIII).

Amerikalı bilişsel dilbilimci George Lakoff ve felsefeci Mark Johnson 1980 yılında eğretilme konusundaki çalışmalarıyla çığır açıcı olmuşlardır. Eğretilme çalışmaları ve özellikle de Lakoff ve Johnson'un 1980 yılında yayımladıkları *Metaphors We with Live by* isimli eserle ortaya koydukları "kavramsal eğretilme kuramı" günümüzde eğretilme kavramını disiplinler arası uygulamalarla bilişsel düzeydeki çalışmalarda önemli bir yere getirmiştir. Lakoff ve Johnson'un eğretilmeyi yeniden ve farklı bir görüngüde tanımlaması bilişsel dilbilim yaklaşımının temellerini oluşturmuştur.

Modern eğretilene kuramı eski eğretilene anlayışından esas itibari ile ayrılır. Eğretilene artık yalnız dilsel bir görüngü olarak değil bilişsel bir görüngü olarak da anlaşılır. Bu anlayışa göre eğretilene artık kelimelerin bir özelliği olmayıp düşünce ve eylemin bir sorunu haline gelmiştir. Bu durumda eğretileneleri bir tek sözbilim ve şiir alanından ziyade günlük konuşmadan tutun da bilimin her alanında ortaya çıkan bir sorun olduğunu gözlemleyebiliriz.

1.1- Değişirir Kuramı

Eğretilene kuramları arasında en eski ve yaygın olanıdır, Aristoteles'e kadar dayanır. Günümüzde bazı özellikleriyle geçerli ve yaygın olan bir kuramdır. Gerçek ifade ile yerine geçen yabancı ifade arasındaki benzerlik ve örneksene ilişkisine dayanır. Bu kurama göre eğretilene sözcüklerin yer değiştirmesidir. Her bir sözcük aslen özgün bir anlam alanına aittir. Sözcüklerin anlamı onun özgün anlam alanı içerisinde gelişerek çıkar. Bir sözcüğün değişmece kullanımı ise sözcüğün asıl kullanıldığı alandan alınarak dilin yabancı bir kullanım alanında uygulanması ile gerçekleşir. Yani somuttan soyuta geçmesi gerekir ki değişmece anlamı olsun. Bu kurama göre eğretilene tek bir sözcük temelinde gerçekleşir.

Eğretileneyi yerine getiren diğer bir sözcüğün bir sözcüğün yerine geçmesi anlamsal bir olgu olarak anlaşılmalıdır. Buradaki önemi yalnızca estetik ve biçem açısından değildir. Özellikle şiirlerde anlamsal boyutundan ziyade yorumlayarak açıklanması önemlidir. Bu kuramdaki eğretilene anlayışına göre eğretileneli ifade yeni bir anlam meydana getirmez. Örneğin; Aristoteles'te: "Yaşlılığın hayatla olan ilişkisi, akşamın gün ile olan ilişkisi" gibidir. Şair, akşamı böylece "günün yaşlanması" olarak , veya Empedokles gibi yaşlılığı "hayatın akşamı" olarak ifade eder. Bu eğretilene tarzı Aristoteles'e göre olaylar arasında kavram mantığı ilişkisine bağlı örneksene üzerine kurulu tür ve cinsler arasında betimlenebilir bir tarzdaki aktarımdır. Burada örneksene ilişkisine bağlı olarak Aristoteles *yaşamı*, *gün* eğretilenmesiyle aktarır. Zaman olarak yaşamın başı ve sonu vardır aynı şekilde *gün*ün de başlangıcı ve sonu vardır. Zaman aralığı olarak her ikisinin de bir başlangıç ve bir sonu vardır. Sözcük anlamından sapma yoluyla eğretilene süreci meydana gelir.

Bu kuram ancak bazı özellikleriyle günümüzde geçerliliğini devam ettirmektedir. Aristoteles tarafından ortaya atılan bu kuramda eğretilenenin bilişsel bir işlevinin olması ve bire bir sözcük düzeyinde anlamsal bir benzerlik ilişkisi üzerine kurulu olması yüzünden güncelliğini henüz korumaktadır.

Bunun dışında günümüzde eğretilme anlayışı sadece sözbilim ve şiirle sınırlı değil, aksine yaşamın her alanında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bir çok eğretilme yapılırken *imge alıcı* çoğu durumda artık mevcut bulunmamaktadır. Benzerlik ilişkisi de kişiden kişiye ve kültürden kültüre farklılık gösterebileceğinden dolayı da günümüzde bu kuram bu yönleriyle yetersiz kalmaktadır.

1.2- Etkileşim Kuramı

Etkileşim kuramı, Samuel Johnson'un "iki düşünceden tek bir düşüncenin ortaya çıktığı eğretilme yapısı"nı ortaya koyması ile başlar (Richards, 1965: 96). Bu kuramda değiştirim kuramından farklı olarak eğretilmeli ifadenin çokanlamlılığı söz konusudur. Asıl ve değişmece ifadeler arasında bir benzerlik yoktur; değişmece ifade ve ilgili bağlamın anlamsal uyumsuzluğu söz konusudur. Eğretilme ve bağlam arasındaki anlamsal ilişki yorumlanarak anlaşılır. Normal bir dil kullanımından sapma yoktur ama zihinsel yolla benzerlik ilişkisi kurularak elde edilen bir üründür.

Eğretilmeli ifadenin karşılığında gerçek bir ifade yoktur. Eğretilmeli ifadeyi karşılayacak hiçbir gerçek sözcük bulunmaz. Bağlam ve ifadeye bağlı olarak eğretilmenin yeri ve işlevi anlaşılabilir. Eğretilme ve bağlamı arasında eksik bir uyumsuzluk vardır. Bu kuramın kurucusu olan Armstrong Ivor Richards, eğretilmeyi dilsel bir sapma olarak değil de karşılaştırılan kavram düşüncesini üretilen bir şey olarak görür. Amerikalı felsefeci Max Black tarafından bu kuram daha sonra geliştirilmiştir. Sözbilim ile ilgili bir süs olan ifadenin sadeleştirilmiş tarzdaki şeklidir.

Eğretilme bu kuramda "eğretilmeli ifade" olarak sunulur (Black, 1996: 386). Belirli bir sözcük veya cümlelerden oluşmaz. Birincil ve ikincil öğeden ibarettir (Black, 1996: 392). İkincil öğe tek bir sözcükten ibaret değil bilakis bir cümle parça sisteminden oluşur. Bir eğretilme durumunda belirli bir cümle parçası kültürel bellekle ilişkilendirilerek birincil nesneye yansıtılır. Anlam, *etkileşim (Interaktion)* yoluyla ve içerik ilişkisiyle yapılandırılır (çağrışım ve yansıma). Bu durumda eğretilmeli ifadenin sözcük yoluyla açıklanması mümkün değildir. Bu kuramda *imge veren* ve *imge alan* tipik bir şekilde birleşirler (Schmitz-Emans, 2010). Bundan başka, dil iletişimsel durumun bir işlevi ve kısmıdır. Özel iletişim durumlarında eğretilmeli ifade gerçekleşir ve konuşucu tarafından belli niyet ve amaçları ifade etmek için kullanılır. Max Black (1996: 386) buradaki eğretilmeli ifadeyi çok üretken bulur: "Eğretilmeli ifade belirli iletişim durumlarında işlevsellik kazanır ve

konusucu belirli bir amaca yönelik niyetini eğretilmeli bir ifadeyle dile getirir”. Böylece *etkileşim kuramı* güçlü bir bilişsel düşünceyi de içerir. Aynı zamanda birincil ve ikincil unsur arasında daha önce mevcut olmayan yeni benzerlikleri etkileşim yoluyla kurduğu için de üretkendir (Black, 1996: 404). Bu düşünceye göre eğretilme özellikle düşüncenin somutlaştırılmasıdır. Dilsel bir sapmadan ziyade eğretilmeli ifade burada artık normal bir dil kullanımındır. Örneğin: “İnsan bir kurttur” (Black, 1996: 70) gibi bir ifadeyi düşünelim. Bu eğretilmeli cümle kurtlar hakkında yeterince bilgili olmayan bir okura kastedilen anlamı ifade etmeyecektir.

Bu örnek, sözcüğün anlamından ortaya çıkan sapma yoluyla oluşan bir gerilimi de gösterir. Gerilim faktörü alışılmışlık derecesine, karmaşıklık ve bağlama bağlıdır. Eğretilme ne kadar alışılmış, basit, morfolojik; ne kadar anlamsal ve üslupla ilgili bağlama uyum sağlıyorsa gerilim de o kadar az olur (Kohl, 2007: 27).

Etkileşim kuramı bir yerde güçlü bir bilişsel yaklaşım gösterdiği için de bilişsel eğretilme kuramının öncüsü olma niteliğindedir. Eğretilmenin bilişsel ve dilsel-iletişimsel bir görüngüsü vardır. Bu görüngüler bütün olarak bu kuramda karşılıklı etkileşim içerisindedir.

Etkileşim kuramı, eğretilmeli ifadenin anlamını şu şekilde tarif eder: “Ivor Richards ve Max Black’a kadar dayanan *etkileşim kuramında* eğretilme, yalnızca durağan anlamda bire bir sözcükler veya cümleler arasındaki anlamsal değişimlere dayalı bir olgu değil; karşılıklı aktif olarak anlambilimsel alanların, daha doğrusu dilsel anlam alanlarının veya farklı alanların karışımı yoluyla birbiriyle bağlantılı karşılıklı anlamların ortaya çıktığı bir süreçtir” (Debatin, 1995: 97). Dilsel bir birim olarak eğretilmenin gerçekleştiği yer olan sözcükten vazgeçilmez. Eğretilme sözcük düzeyinde anlam yüklemesi olarak değil, cümle bağlamına bağlı olarak meydana gelir. Sözcük tek başına taşıdığı anlamdan ziyade güncel anlam yüklemesi sonucunda gerçek anlamına sahip olur.

Bu kuramda Black fazla bir örnek vermemekle beraber etkileşim yönünü de tam olarak belirtmemiştir. Etkileşim kuramı bir yerde karşılıklı olarak etkileşimi ele aldığı içindir ki “insan bir kurttur” ifadesinde aynı zamanda kurta da insani bir özellik vermek mümkün olmaktadır (Jäkel, 1997: 104).

1.3- Kavramsal eğretilme kuramı

1980 yılındaki eğretilme konusundaki çalışmalarıyla Amerikalı bilişsel dilbilimci George Lakoff ve felsefeci Mark Johnson'un ortaya attığı çarpıcı bir kuramdır. Bu kurama göre sadece dilimizde değil, düşüncelerimizde ve eylemlerimizde kullandığımız kavramsal yapının temelinde de eğretilmeli bir yapı vardır. Bu yaklaşıma göre eğretilme yalnızca dile ait bir şey değil, düşünce sürecinin de eğretilmeli olduğudur. Eğretilme insanın anlam dizgesinde kurulmakta ve sonuç olarak dilbilimsel olarak ifade edilmektedir.

Tam olarak şekillenen bilişsel eğretilme anlayışının ana tezi; eğretilmenin insan bilincinin ana mekanizmasını oluşturması ve çok sayıdaki soyut tecrübenin işleyişinde düzenleyici bir rol almasıdır (Zimmermann, 2000: 40). Kavramsal eğretilme kuramı eğretilmelerin birincil bir dilsel görüngü olmadığını aksine kavramsal yapının ve düşünce unsurlarının bir parçası olduğunu varsayar. Buna göre soyut yapılar eğretilme temellidirler. Lakoff ile Johnson'a (2005: 25-26) göre düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz şey ve her gün yaptığımız şeyler, daha çok, bir eğretilme sorundur ve gündelik kavram sistemimizin önemli bir kısmının eğretilmeli olduğudur. İnsan sürekli karşılaştığı yeni durumlardan dolayı yeni tecrübeler elde edecektir. Yeri geldiğinde eski düşünce ve tecrübelerimiz yeniden karşımıza çıkacaktır. Her bir algılama aslında yeni bir tür algılamadır çünkü eğretilmenin etkisi geçmiş ve günümüz arasındaki kavramdan kavrama sistemli olarak gelişen anlamsal bir sıçramayı da meydana getirmektedir (Kallan, 2009: 31). Burada söz konusu olan bir kavram alanının diğer bir kavram alanına göre ilişkilendirilmesidir. Bilişsel temele dayalı bu yeni eğretilme anlayışına göre bir tür şey başka bir tür şeye göre anlaşılır ve tecrübe edilir.

Lakoff ve Johnson (2005: 279) kavramsal eğretilme (bilişsel eğretilme) ile dilsel eğretilmeyi (eğretilmeli ifade) birbirinden ayırmıştır; kavramsal eğretilmeler soyut düşünceler ve fikirler, dilsel eğretilmeler ise somut dilsel ifadelerdir. Kavramsal eğretilmeler insan düşüncesinin doğal bir parçası, dilsel eğretilmeler ise insan dilinin doğal bir parçasıdır. Lakoff ve Johnson'a (2005: 29) göre dilimizdeki eğretilmeli ifadeler sistematik bir tarzda eğretilmeli kavramlara bağlıdır; eğretilmeli kavramların doğasını araştırmak ve faaliyetlerimizin eğretilmeli doğasının anlamına ulaşmak için eğretilmeli dilsel ifadeleri kullanırız. Bu durumda bir alanı başka bir alana göre anlamak durumundayız. Bunlar *kaynak* ve *hedef* alanlardır. Alanlar arasında bir gerilim, yerine geçme, benzetme ve etkileşim yoktur (Stöckl, 2004: 201); aktarım tek yönlüdür.

Kövecses (2002: 4) bu kuramı şu şekilde açıklar: "Bilişsel dil görüşünde eğretilen bir kavram alanının diğer bir kavram alanına göre anlaşılması olarak tanımlanabilir. Hayatı yolculuk, tartışmaları savaş, yine aşkı yolculuk, teorileri bina, fikirleri gıda, sosyal kurumları bitki olarak konuştuğumuzda ve düşündüğümüzde ve daha bir çokları buna örnek teşkil ederler. Eğretilen bu uygun kısa tanımı, şöyledir: kavramsal alan (A), kavramsal alan (B) dir; yani bu durum kavramsal eğretilen olarak adlandırılan şeydir. Kavramsal eğretilen, bir alanın bir diğer alan bakımından anlaşıldığı iki kavramsal alandan oluşur. Kavramsal alan, tecrübenin tutarlı olarak yapılandırılmasıdır. Yani, yolculuklar hakkında hayatın anlaşılmasında güvendiğimiz tutarlı bilgilere sahibiz...Kavramsal eğretilmeyi eğretilmeli dilbilimsel ifadelerden ayırt etmemiz gerekmektedir. İkinci ifade, daha somut kavramsal alanın (yani alan B) dilinden yada terminolojisinden gelen ifadelerdir. Böylece, hayatla ilgili olan ve yolculuk alanından gelen yukarıdaki bütün ifadeler dilbilimsel eğretilmeli ifadeleridir; halbuki onların anlaşılır kıldığı denk gelen kavramsal eğretilen ise HAYAT BİR YOLCULUKTUR. Küçük büyük harflerin kullanımı, bu özel ifadenin dilde bu şekilde yer almadığını ifade eder, ama onun altında sıralı olarak ifade edilen bütün eğretilen ifadelerinin kavramsal olarak altını çizer...Kavramsal eğretilmeye katılan iki alanın özel isimleri vardır. Bir diğer kavramsal alanı anlamak için eğretilmeli ifadelerden yararlandığımız kavramsal alan kaynak alan olarak adlandırılırken hayat, tartışmalar, savaş, binalar, gıda, bitkiler ve diğerleri hedef alanlardır. Hedef alan, kaynak alanın kullanımı ile anlamaya çalıştığımız alandır".

İki kavram arasında benzerlik ilişkisine bağlı olarak oluşturulan eğretilen dilsel bir biçimdir. Bilişsel dilbilim açısından ise bu benzerlik nesnel benzetme ilişkisinin yanı sıra insan deneyimleri ve tecrübeleri üzerine de temellenmiştir: Vakit nakittir.

SOYUT	sistematiik bağlantı	SOMUT
Vakit	~~(mapping=yansıma)~~	Nakit
Hedef Alan		Kaynak Alan

Yukarıdaki bu eşleştirmeden günlük dile yansıyan aşağıdaki değişik yorumları çıkartabiliriz:

- Bu bana 200 \$'a mal oldu.
- Benim çok zamanıma mal oldu.
- Bu işe çok para yatırdım.

Sana çok zaman ayırdım.

Baksana, zaman akıp gidiyor.

Bu işi yapmak için yeterli zamanın var mı?

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi *hedef alan*, *kaynak alan* kullanılarak anlaşılan alandır. Lakoff ve Johnson dilde var olan eğretilmeli dilsel ifadelerin bu kavramsal alanlar bağlamında yorumlanarak farklı yapılar tarzında anlamlandırıldığını ileri sürerler. Kavramsal eğretilme kuramında eğretilmeyi bilmek istiyorsak *kaynak alan* ve *hedef alan* arasındaki sistematik bağlantıyı da bilmemiz gerekir. Yukarıdaki ifadelerde *soyut* olan kavramı *somut* kavram üzerinden anlıyoruz. Çünkü soyut kavramlar zaten bilincimizde yerleşmiş durumdadır. Yani *vakit nakittir* ifadesi bilincimizde zaten yer almaktadır. Eğretilmenin özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir (Lakoff&Johnson, 2005: 27). *Vakit nakittir* eğretilmesinde sistematik ilişkiyi incelersek; bir işin yapılmasında para ne kadar değerliyse zaman da o kadar değerlidir. Zaman soyut , para ise somut bir kavramdır.

Kavramsal eğretilmeleri anlamak için müşterek alanları da bilmemiz gerekir. Kövecses (2002: 16-24) müşterek kaynak alanlar ve müşterek hedef alanların örüntülü yapısını şöyle vermiştir:

Müşterek kaynak alanlar: 1. İnsan vücudu 2. Sağlık ve hastalık 3. Hayvanlar 4. Bitkiler 5. Binalar ve yapılar 6. Makine ve araçlar 7.Oyunlar ve spor 8. Para ve ekonomik hareketlilik 9. Pişirme ve yiyecek 10. Sıcak ve soğuk 11. Işık ve karanlık 12. Kuvvetler 13. Hareket ve yön .

Müşterek hedef alanlar: 1. Duygu 2. Arzu 3. Ahlak 4. Düşünce 5. Toplum ve millet 6. Politika 7. Ekonomi 8. İnsani ilişkiler 9. İletişim 10. Zaman 11. Ölüm ve yaşam 12. Din 13. Olaylar ve eylemler.

Kavramsal eğretilme kuramında eğretilmeler yukarıda da görüldüğü gibi sınırlı sayıdaki kavramların kullanılması sonucu elde edilmektedir. Aynı şekilde eğretilmeli ifadelerin tesadüfi olmadığı ve belirli düşünce ve algılamaya dayalı olduğunu da bu durumda söylemek mümkündür.

2. TERİM BİLGİSİ VE BİR RENK ÖRNEĞİNDE GÜNÜMÜZ EĞRETİLEME ANLAYIŞI

Aristoteles'ten başlayan ve devam eden süreç içerisinde yukarıdaki kuramlarda da görüldüğü gibi eğretilme iki unsur, daha doğrusu birbiriyle bağdaşmayan iki unsur arasındaki bir ilişkiyi ortaya koyar. Aristoteles bunu "tür" ve "cins" ler arası ilişki olarak ön planda ifade ederken her iki alanı da

benzerlik veya örneksime ilişkisine göre ele alır. Daha sonraki farklı eğretilene kuramlarında alanlar arasındaki benzerlik ilişkisinde farklı terim bilgisi kullanılır. Weinrich (1976: 277-285) bunu *imgesel alan* (Bildfeld²) içerisinde açıklar. Bu alanlar *imge veren* ve *imge alan* olarak ifade edilir. İmgesel alanlar kültüre bağlı görüşleri de aktarırlar (Ingendhal, 1971: 131). Bilişsel eğretilene kuramında artık günümüzde ‘‘kaynak alan’’ ve ‘‘hedef alan’’ temel kavram olarak geçerlilik kazanmıştır. Böylece eğretilene anlayışına yeni bir terim bilgisi daha girmiştir.

I.A.Richards ‘ın 18. yüzyıldaki eğretilene anlayışına göre hazırladığı eğretilene kuramında eğretilene iki düşünceyi bir arada bulundurur. Bunlar ana unsur (İng. Tenor=konu, benzeyen) ve yan unsurdur (İng. Vehikel= taşıyıcı, eğretilmeli ifade, benzetilen). ‘‘Taşıyıcı’’nın görevi ‘‘konu’’yu açıklamaktır. Eğretilene işlevsel olarak ‘‘taşıyıcı’’nın ‘‘konu’’ya anlamsal özellikleri aktarmasına dayanır (Stöckl, 2004: 203). Karşılıklı etkileşim sonucu anlamsal olarak ortaya çok yeni düşünceler çıkmaktadır. Burada dinleyici/okuyucunun hangi anlamsal özelliklerin hedef alana aktarıldığını bilip bilmediği sorunu ortaya çıkabilir. Çünkü okuyucu/dinleyicinin imgelem gücünde bir çağrışım, yorumlama alanı açılmaktadır. Elbette bağlamda mantıklı ve uygun özellikteki aktarmalardan okuyucu/dinleyici bunu çıkaracaktır. Eğretilmeli bir ifadede ‘‘taşıyıcı’’ ve ‘‘konu’’ birlikte bulunurlar. Bu süreç içerisinde bağlam sürece anlamsal boyutta bir katkı sağlar. *Konu* ana özne, *taşıyıcı* ise eğretilemenin ana özneye aktarıldığı sözcük veya imgedir. Karşılıklı etkileşimden ortaya çıkan yeni anlamların sınırsız çağrışımlara ve yorumlara sahip olması dilde çok üretken bir eğretilene anlayışını da ortaya koyar. Anlamsal özelliklerin boyutuna göre *taşıyıcı*, *konuyu* anlamsal aktarım açısından yönlendirecektir. Bunun boyutu elbette konudaki anlamsal özelliklerin boyutuna göre değişkendir.

Bunu bir örnekle şu şekilde açıklayabiliriz:

1 ‘‘Konu’’ ve ‘‘taşıyıcı’’ karşılaştırması,

Örn. Oto tamircim (konu) hırsızdır (taşıyıcı).

‘‘Konu’’daki anlamsal boyutu ve ‘‘taşıyıcı’’nın aktarabileceği özellikleri tespit edelim,

Örn. Oto tamircisi: beceriklilik, iş, masrafların faturaya geçirilmesi.

---

² Jost Trier tarafından 1930’lu yıllarda ortaya çıkan Almanca ‘‘ Wortfeld’’ (Sözcük alanı) kavramına karşılık olarak Weinrich tarafından ortaya altılan Almanca bir kavram.

Örn. Hırsız: dolandırmak, para çalmak, haksız kazanç elde etmek.
Eğretilmeli anlamın yapılandırılması.

Örn. Oto tamircim az bir iş karşılığında çok para alıyor.

Weinrich'e (1976: 284) göre eğretilmeli ifade *imge veren* olarak ifade edilir. *İmge alan imge verenin* aktarıldığı yerdir. Bazı durumlarda imge veren zorlukla anlaşılır. Bir eğretilmenin imge veren ve imge alanları arasındaki ortak payda *benzerlikleridir*.

Max Black 1954 yılında "Die Metapher" adlı araştırmasında *odak* (İng. Focus= eğretilmeli ifade) ve çerçeve (İng. Frame) birbirinden ayırır ve eğretilmeyi bütün cümle düzeyinde inceler (Schmitz-Emans, 2010). Black eğretilmeli ifadeyi "odak", bu ifadeyi içeren cümleyi de "çerçeve" olarak tanımlar (Eckard, 2005: 35). Buna göre bir eğretilmeli ifade (odak) bir başka ifadenin (çerçeve) içerisine yerleştirilir ; odağın anlamı çerçevenin anlamıyla etkileşim içerisine girer ve böylece çerçevenin anlamı değişir.

Kavramsal eğretilme genel bir tanıma göre, sistematik bağlantı içerisinde bir tanesi hedef alan (x) ve bir diğeri kaynak alan (y) olan farklı iki kavramsal alanda görev yapan eğretilmeli bir aktarımdan oluşur. Bir diğeri alternatif tanımı da Feyaerts (1997: 45) yapar: "Eğretilme, farklı bilgisel alanlardaki iki düşüncenin yansımasıdır (İng. mapping), böylece bunlardan bir tanesinin (hedef alan=İng. target domain) diğeri (kaynak alan=İng. source domain) hedefindeki yeri olarak anlaşılması ve yapılandırılmasıdır. Her iki düşünce arasındaki kavramsal ilişkilerin şekli, benzerlik ilişkisine göre belirlenir. Bu benzerlik ilişkisi nesnel algılanabilir bir benzerlik değil, aksine kavramsal bir benzerliktir. Sonuçta bir benzerlik ortaya çıkar ama temelde benzerlik üzerine yapılandırılmaz.

Antik dönemden itibaren 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen süre içerisinde eğretilmenin iki alan arasında gerçekleşen bir süreç olduğu göze çarpar. I.A Richards tarafından ortaya atılan ve Max Black tarafından "etkileşim" olarak kullanılan kuramda ise; alanlar arası değil, sadece tek bir eğretilmeli ifadenin kullanımı söz konusudur. Bilişsel eğretilme kuramında hem genel olarak Black'ın kullandığı "Projection"³(yansıtma) hem de matematikten alınan bir kavram olan "Mapping" (haritalama, eşleme, yansıma)

---

³ Projection veya Mapping kavramı yaygın bir şekilde, hangi yapının hedef alana yansıtıldığı ve hangi sınırlandırılmış koşullarda etkili olduğu konusunda tartışmalıdır (bkz. Kohl, 2007:43)

, Kövecses tarafından da halihazırda tartışmalı olarak *Y olarak X* kullanılmaktadır (Kohl, 2007: 40).

Eğretileme kuramlarında kullanılan *değiştirim, aktarma, etkileşim veya yansıma ve Y olarak X* kavramları, gerçekleşen bu süreçte ne zihinsel algılamayla elde edilebilir ne de bilişsel ve dile bağlı yetenekle analiz edilebilir bir özellikte olduğu için tanımlamanın açıklanması yalnızca eğretilemeli yolla mümkün olmaktadır (Kohl, 2007: 41). Bunu açıklamak için aşağıda bir örnek cümle üzerinde eğretileme sürecini ele alalım:

‘Sabah ışığı, ufku kına rengine boyadı’ dizisinde ortaya çıkan eğretileme sürecini her bir farklı eğretileme kuramında açıklamaya çalışırsak;

Değiştirim : Bilişsel veya anlamsal içerikte bir değişiklik olmadan eğretileme ‘‘asıl’’ sözcüğün yerini alır. *Kırmızı* veya *kızıl* yerine cümlede *kına* rengi kullanılmıştır. Bunun yerine şöyle de diyebiliriz: ‘‘Sabah ışığı kızıl bir renk aldı’’. *Kına* sözcüğü yerine *kızıl* rengi getirdiğimizde benzerlik ilişkisine uygun bir şekilde yer değiştirmiş oluruz.

Aktarma: Burada bu ifadeyi üreten kimse *kına* rengini (burada *kızıl* renk olarak düşünülmüş) sabah gün ağarmasındaki güneşin ufuk çizgisinde oluşturduğu *kızıl* renge benzeterek bir aktarma yapmıştır. *Kızıl* rengi aktarmada hangi düzlemde kullandığını bilemeyiz. Duygusal olabilir veya bilişsel-dilsel yada tamamen bilişsel olabilir.

Etkileşim: Burada iki tasarım, *eğretilemeli ifade=odak* ve *çerçeve* arasında gerçekleşen karşılıklı bir etkileşim vardır. Eğretilemeli ifade *kına rengi* özellikle belli bir kültürdeki *kına yakmayı* çağırıştırır. Eğretileme renge odaklanır. Sabahın ufuk çizgisinde oluşan renkle ilişkilendirilir. Eğretileme sabah gün ışığının ufuk çizgisindeki oluşan *kızıl* rengi ile *kına* rengi arasında bağlantı kurarak bir düşün veya bir geleneğin çağrışımını *kına* rengindeki gün ışığı ile açıklar. Buradaki duygular renk ilişkisi ile verilir. Aktarmada renk birleşiminin yanı sıra bir gelenek de önemli bir rol oynamış olur.

Yansıma: Eğretileme iki kavramsal alanı bir ilişki içerisine sokar: sabah ışığı ve *kına* rengi. Sabah ışığı düşüncesine bir yapı kazandırmak için her iki alanı bir ilişki bağlamında ele alır. *Kına* renginin belirlediği yer ufuk çizgisidir. Her iki kavramsal alanın odak noktasıdır. Sadece ufuk çizgisinin aldığı renk sabah ışığına yansıtılır.

Y olarak X: Burada bu ifadeyi üreten kimse sabah ışığının ufuk çizgisindeki rengini *kına* rengi ile hayal etmektedir. X, Y olarak anlaşılır. Sabah ışığı ufuk çizgisinde *kına* rengindedir.

SONUÇ

Eğretileme, dil sistemi içerisinde ortaya çıkan bir sapmadır. Daha doğrusu dilin kullanımındaki bir sapmadır. Alman filozof, dilbilimci Wilhelm von Humbold'un da ifade ettiği gibi dilin durağan (ergon=dilin bitmiş bir bütünlük) değil aktif (energia=sürekli bir etkinlik) yapısını ortaya koyan en önemli bir görüngüsüdür. Normal dil kullanımı dışında birbiriyle bağdaşmayan iki anlamsal alanın karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan yeni bir anlamdır. Dilin normal kullanım kurallarındaki bir aykırılıktır. Kavramların arkasına gizlenmiş çok oylumlu anlamsal bir yapıda olduğu için hem gündelik yaşamda hem de bilim dilinde yeni, bilinmeyen veya soyut kavramların adlandırılmasında önemli rol oynar. Eğretilemeli anlam genellikle bir uzlaşma sonucu kabul edilebilir düzeyde olabildiği gibi okuyucu/dinleyici açısından da yorumlanabilir yeni bir anlamdır. Yeni bir anlam diyoruz çünkü bu anlam yaşadığımız dünyadaki tüm tecrübe ve deneylerimiz sonucu zihinlerimizde şekillenen ve dilin de harekete geçirici gücü sayesinde ortaya çıkan yeni bir üründür. Sözbilim alanına aittir ancak felsefe, teoloji, sosyoloji gibi diğer disiplinlerin de ilgi alanı içerisine girmektedir. Dilin kullanıldığı bütün bilim dalları içerisinde karşılaşılan yaygın bir görüngüdür. Açıkçası insanların kendi aralarında, ister yazılı ister sözel olsun her türlü iletişimlerinde bilerek veya bilmeyerek kullandıkları bir olgudur.

KAYNAKLAR

- Aristoteles (2008), Poetik, Stuttgart: Philipp Reclam
- Black, Max (1996), Die Metapher, In: Theorie der Metapher. Hrgb. Von Anselm Haverkamp 2. Auflage, Darmstadt: WB
- Braak, Ivo (1990), Poetik in Stichworten, 7., überarb. und erweit. Auflage Kiel: Verlag Ferdinand Hirt
- Debatin, Bernhard (1995), Die Rationalität der Metapher, Berlin: De Gruyter
- Eckard, Rolf (2005), Metaphertheorien, Berlin: De Gruyter
- Feyaerts, Kurt (1997), Die Bedeutung der Metonymie als Konzeptuellen Strukturprinzips, Leuven
- Ingendhal, Werner (1971), Der metaphorische Prozeß, Düsseldorf
- Jäkel, Olaf (1997) Metaphern in abstrakten Diskurs Domänen, Frankfurt: Peter Lang

- Kallan, Paul (2009), Die Semantik der metaphorischen Welt, Frankfurt: Peter Lang
- Kohl, Katrin (2007), Metapher, Stuttgart: Verlag J.B Metzler
- Kövecses, Zoltán (2002), Metaphor A Practical Introduction, New York: Oxford University Press
- Lakoff George/ Johnson Mark (2005), Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil, çev. G. Yavuz Demir, İstanbul: Paradigma
- Richards, Ivor Armstrong (1965), The Philosophy of Rhetoric, Oxford
- Roggenbuck, Simone (2005), Die Wiederkehr der Bilder, Tübingen: Narr Verlag
- Schmitz-Emans, Monika (Eriřim 01.05.2012)
<http://www.ruhr-uni-bochum.de/komparatistik/basislexikon/>
- Schwarz, Monika (2008), Einführung in die kognitive Linguistik, 3. Erw. Auflage München : Fink Verlag,
- Stöckl, Hartmut (2004), Die Sprache im Bild, das Bild in der Sprache, Berlin: De Gruyter
- Verboven, Hans (2003), Die Metapher als Ideologie, Heidelberg: Universitätsverlag Winter
- Weinrich, Harald (1976), Sprache in Texten, Stuttgart: Klett
- Zimmermann, Ruben (2000), Bildersprache verstehen, München: Wilhelm Fink Verlag